

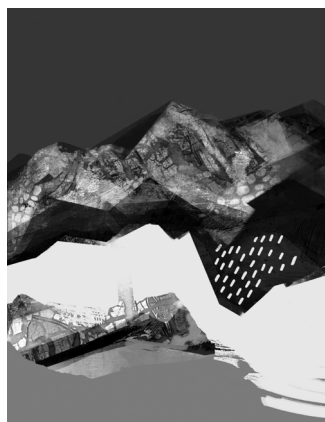
BALÁZS IMRE JÓZSEF

A NŐI IRODALMI HAGYOMÁNY LEHETŐSÉGEI AZ ERDÉLYI MAGYAR IRODALOMBAN

Mit jelenthetne a női irodalmi hagyomány?

■ Individuális nőírói teljesítményeket vizsgálni nem teljesen ugyanazt jelenti, mint egy nőirodalmi hagyományt tételezni és kutatni. A női szerzők munkái a magyar irodalmi kánonban – beleértve az erdélyi magyar irodalmi kánont is – leginkább szingulárisan, kivételekként bukkantak fel az elmúlt évszázad legnagyobb részében. Az emlékezés és felejtés dinamikája így újra és újra egy-egy szerzőre összpontosítva vált csak megközelíthetővé, optimista forgatókönyv szerint azt remélve, hogy magának az egyéni teljesítménynek az esztétikai értéke lesz a fő érv, amely a felejtést emlékezésbe fordíthatja át. Csakhogy az utóbbi két-három évtized elemzése arra is rámutattak, hogy a női irodalom kérdésköréhez strukturális értelemben kell közelítenünk, ha pontosabban szeretnénk érteni a kanonizáció és az irodalmi emlékezet mozgásait. A női irodalmi hagyomány létezése, materialitása azt jelenthetné, hogy a női szerzők tapasztalatai, írásgyakorlatai, műfajteremtései dialógusba lépnek egymással, hálózattá szerveződve az irodalmi hagyományon belül. Ezzel szemben a magyar irodalmi emlékezetben mint ha valami olyasmi történe, hogy a női szerzők teljesítménye elszigetelten, illetve leggyakrabban férfi kortársak viszonylatában jelenik meg – ez viszont a „női” jelző leegyszerűsített, oppo-

Részlet egy hosszabb tanulmányból, amely egy készülő többszerzős, erdélyi magyar nőírók munkáit elemző tanulmánykötet előszava.

Jelen tanulmány a kulturális emlékezet olyan vakfoltjaira kíván rámutatni, amelyeket hatalmi mozgások, implicit elhallgatások idéznek elő – és amelyek strukturálisnak tekinthetőek, megmutatva, hogy egy-egy individuális női írókarrier milyen mechanizmusok, történelmi-társadalmi elvárások jegyében alakul.

zicionális használatához vezet, hiszen egyrészt újra és újra meglepetést okoz a férfiszempontok felől nézve, másrészt viszont a nőírónak újra és újra „fel kell találnia” valamit, amire egy élő hagyomány és emlékezet esetében eleve építhetne és támaszkodhatna. A szakemberek beszámolóí épp arról szólnak, hogy a felejtés természetesen azokat is érinti strukturálisan, akik leginkább érdekelték lehetnének az emlékezésben, akik saját női tapasztalataikkal való szembesülésükben megerősítést vagy kipróbált, továbbgondolható mintákat találhatnának korábbi kísérletekben. Jelen tanulmány a kulturális emlékezet olyan vakfoltjaira kíván rámutatni, amelyeket hatalmi mozgások, implicit elhallgatások idéznek elő – és amelyek strukturálisnak tekinthetőek, megmutatva, hogy egy-egy individuális női írókarrier milyen mechanizmusok, történelmi-társadalmi elvárások jegyében alakul. Saját kutatásaim kereteit és irányát elsősorban az határozza meg tehát, hogy a női pozíciót hatalmi összefüggések között vizsgálom, olyan helyzetként, ahonnan potenciálisan beláthatóvá válhat bizonyos, kulturális-társadalmi értelemben magától értetődőnek tűnő elvek relatív volta és ezáltal azok dialógushelyzetbe hozása, valódi konszenzusok felé mozdítása. A dialógus során fontossá válik, hogy figyelni tudjunk a változásokra, kimozdulásokra és természetesen magukra a művekben megfogalmazódó szempontokra.

Kezdjük néhány adattal a nőírók jelenlétével kapcsolatban az erdélyi magyar irodalom nyilvánosságában, intézményi struktúrákban, reprezentatív kézikönyvekben – ez talán hozzásegíthet annak jelzéséhez, hogy milyen értelemben tekinthető többszörös kisebbségi helyzetnek a nőírói pozíció Erdélyben, és kiindulópontként szolgálhat további elemzésekhez, a felejtés lehetséges mintázatait, illetve megváltoztatásra szoruló gyakorlatokat keresve.

A két világháború közötti erdélyi magyar irodalom reprezentatív, tagnévsor nélküli írotársasága volt a helikoni íróközösség, amely minden évben Marosvácsen tartotta találkozóit. Marosi Ildikó 55 írómeghívott nevét lelte fel a találkozó iratanyagában, közülük hárman voltak nők: Berde Mária, P. Gulácsy Irén, Szabó Mária. Ez a tagság 5,45%-át jelenti.¹

Ugyancsak Marosi Ildikó adataira tartalmazza az Erdélyi Szépművéses Céh által kiadott könyvsorozat teljes címlistáját, összesen 164 kötet adatait az 1925–1944 közötti időszakból (ezekből néhány kétkötetes munka). Ebből 6 kötetet írtak nők (P. Gulácsy Irén, Berde Mária, Thury Zsuzsa), 6 tekinthető antológiának. 3,79% a nők által írt könyvek aránya tehát, ha az antológiákat leszámítjuk a kiadványok közül.²

Kántor Lajos és Láng Gusztáv a második világháború utáni fejleményeket foglalták össze kézikönyvükben, a *Romániai magyar irodalom 1944–1970-ben*.³ A névmutató adatai helyett azt az adatot vettem számításba, hogy kik az olyan szerzők, akik a könyv margóján önálló említésig, tehát elemző bekezdésig vagy oldalakig jutnak. Összesen 113 szerzőt emel ki a margón a kézikönyv (néhányukat, akik több műfajban alkotnak, többször is), közülük hatan nők: Szilágyi Júlia, Hervay Gizella, Simon Magda, Tamás Mária, Varró Ilona és Földes Mária. Ez 5,3%.

Dávid Gyula, Marosi Péter és Szász János tankönyve, *A romániai magyar irodalom története az 1970-es évek végén* jelent meg több kiadásban, és gyakorlatilag a könyv megjelenéséig tekinti át az irodalmi hagyományt.⁴ 72 szerző szerepel önálló tételként is a tankönyv tartalomjegyzékében, közülük ketten nők (Berde Mária, Hervay Gizella). Az arányokat tekintve ez 2,77%.

Bertha Zoltán és Görömbei András könyve, *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* mintegy a Kántor–Láng folytatásaként tekinti át egy évtizedes irodalmát.⁵ Önálló címszöként a tartalomjegyzékben 58 szerző szerepel, közülük hárman (Hervay Gizella, Varró Ilona, Balla Zsófia) nők, ez 5,17 százalékot jelent.

A rendszerváltás utáni időszakból két mozzanatot emelnék ki: az 1990 utáni pályakezdők egyik reprezentatív könyvsorozatának, az Előretolt Helyőrség Könyveknek az 1995–2015 közötti, erdélyi időszakában 86 egyéni kötet jelent meg, ezek közül 13 volt női szerző munkája, 15,11% tehát.⁶ Továbbá álljon itt az Erdélyi Magyar Írók Ligájának aktuális tagnévsorából kiolvasható arány, mint amelyből a jelenre nézve valamelyes következtetést vonhatunk le: 129 tag neve szerepel a honlapon, közülük 29-en nők – ez 22,48%-ot jelent.⁷

Optimista megközelítésben az arányok változása fokozatos elmozdulást, valamiféle változó tendenciát jelezhet a rendszerváltás utáni erdélyi magyar irodalomban, ez azonban egyrészt továbbra is messze áll a paritásos arányoktól, másrészt nem jelent megoldást az irodalmi emlékezet kérdéskörét tekintve.

A körvonalazódó arányszámok alapján a „többszörös kisebbség” alátámasztható állítás az irodalmi kánont tekintve,⁸ és feltételezhetjük valamiféle marginalizáló folyamat jelenlétét a hatalmi-társadalmi mechanizmusokban. A patriarchális rendszerek működését elemző munkák után ez nem jelent újdonságot, bizonyára hasonlóképpen zajló folyamatról van szó, mint Kelet-Közép-Európa más országaiban, beleértve Magyarországot is.

Rövidre fogva azt feltételezhetjük (és az arányszámok tendenciaszerű változásai ezt valamelyest alátámasztják), hogy összefüggés van a nők huszadik század folyamán változó vagyoni és politikai helyzete, iskolázottsága, az aktuális társadalmi normák feltételrendszereinek abban a tekintetben, hogy milyen arányban, milyen súllyal vannak jelen a nyilvánosságban – és ezzel összefüggésben a kulturális emlékezetben is. Az alábbiakban néhány, a magyar és angolszász irodalomtudományban már megfogalmazódott belátás nyomán próbálkozom az erdélyi nőirodalmi hagyomány lehetséges konstrukcióinak számbavételével.

Munkám során a magyar irodalomtörténeti keretek átlátásához leginkább Borgos Anna,⁹ Kádár Judit,¹⁰ Menyhért Anna¹¹ és Földes Györgyi¹² elemzéseire támaszkodhattam, az erdélyi irodalmat tekintve pedig Gál Andrea¹³ vagy Pieldner Judit¹⁴ műveire, konklúzióik részletesebb ismertetésétől azonban tanulmányom e változatában eltekintek, inkább arra térek ki, ami az erdélyi irodalmi emlékezet működésével kapcsolatban munkáik módszertana nyomán adaptálható.

Strukturális értelemben legalább négy típusa van azoknak a nőírói profiloknak, amelyek a hosszabb távú irodalmi emlékezetben nem voltak tartósan jelen az elmúlt száz évben. 1. *a konzervatív nőírók típusa* – a két világháború közötti alkotók közül ez egyaránt illik a helikoni írotársaság tagjai közül (Szentmihályiné) Szabó Mária-ra, illetve P. Gulácsy Irén-re. Mindkettőjük írói pályája nagyjából Magyarországra történt áttelepülésük után bontakozott ki, és hosszabb távon magyarországi pályatársaikéhoz hasonlóan – Erdős Renée, Tormay Cecile, Kosáryné Réz Lola stb. – az árnyékoltság jellemezte utóéletüket. 2. *a baloldali nőírók típusa* – a két világháború közötti Erdélyben ez például a két kötetig jutó Erdélyi Ágnes-re is vonatkozik, de gyarapítható a névsor akár Nagy Karola vagy a publicistaként ismert Heves Renée nevével is, vagy a kapcsolathálóját tekintve ugyancsak a *Korunk* tágabb köréhez tartozó Becski Irén-nel, aki számos korabeli irodalmi lapban publikál verseket, de végül nem jut el egy önálló kötet összeállításáig. Ezeknek a szerzőknek az életpályáját valame-

lyest dokumentálta ugyan 1944–1989 között az irodalomtörténet, de a hetvenes évek irodalmi paradigmaváltásait követően lényegében a teljes baloldali irodalmi hagyománnyal együtt kikerültek az irodalmi érdeklődés teréből. 3. *a holokauszt-irodalom női szerzői Erdélyben* – munkásságukról összefoglaló módon nemrég Tompa Andrea közölt tanulmányt.¹⁵ Mint kimutatja, többszörös oka van, hogy ezeknek a szerzőknek a művei kihulltak a kulturális emlékezetből – ugyanakkor Hegedűsné Molnár Anna, Harsányi Zimra vagy Földes Mária művei több évtized távlatában is figyelmet keltenek. Műfaji kódok, a témák lényegében tabusított volta, illetve az emigrációs léthelyzet, többes affiliáció egyaránt hozzájárulhatott ahhoz, hogy ezek a művek újrafelfedezésre szorulnak. 4. *a „periferikus” műfajokban alkotó nők* kanonikus pozíciója eleve problematikus – ezt a recepciós sajátosságot lényegében a 19. századig visszavezethetjük a magyar irodalom történetében. A gyermekirodalmi műfajokban alkotó szerzők (Marton Lili, Csire Gabriella), a könnyen lektúrnek minősíthető történelmi regények szerzői (Nagy Borbála), önéletrajzi vonatkozású művek vagy akár a színpadi művek alkotói (részleges átfedésben a harmadik, holokauszt-irodalmi kategóriával, mint Földes Mária), maguknak a műfajoknak a marginális státusát is megöröklik recepciójuk során. Ugyanakkor a legutóbbi évtizedek megújuló érdeklődése az autenticitás iránt felfedezi az önéletrajzi műfajokban a tanúságtétel modalitását, traumaoldó lehetőségeit – így kap egyre nagyobb figyelmet az utóbbi időben Polcz Alaine Asszony *a fronton* című könyve, és ebben a keretben a már említett Földes Mária mellett Ignác Rózsa, Thury Zsuzsa, Berde Mária és mások művei – így többek között Várady Emese posztumusz kiadású emlékirata és versei – is kiemelt figyelmet érdemelnek.

Az erdélyi magyar irodalom történeteiben az 1944–1989 közötti időszakban paradigmatickussá vált, de Jancsó Elemér két világháború közötti munkáiban már előzményekkel rendelkező, az irodalom történetét az irodalmi modernizáció történeteként elbeszélő (és azt társadalmi relevanciával ellensúlyozó-kiegészítő) változatai olyan nőszerzők jelenlétét tették lehetővé az irodalomtörténeti narratívákban, akik az intézményesültséget tekintve is megkerülhetetlenek voltak az irodalmi innováció történeteiben. Ilyen szerzőnek bizonyult Berde Mária, többek között az 1929–1930-as *Vallani és vállalni* vita elindítójaként, Hervay Gizella az első Forrás-nemzedék szemléletváltó irodalmi projektjének részese-ként, Balla Zsófia, a hetvenes évek Bretter-iskolájának, az *Echinox* körének tagjaként vagy László Noémi, az *Előretolt Helyőrség* folyóirat és könyvsorozat körében. A korábbi kánonkoncepciókat tekintve tehát az ő munkáik jelentik a legbiztosabb támpontot egy lehetséges női irodalmi hagyomány megalapozásakor. A kérdés természetesen az, hogy miképpen alakítandó tovább és tehető nyitottab-bá az a kánonképzet, amelyben a pillanatnyilag a relatív ismertség és a strukturális elfeledettség állapotában létező szerzők egyaránt saját jogon vannak jelen.

Két világháború közötti korszak

■ A családi, nemi, testi metaforika jelenlétét a transzilvanizmus alapító időszakának szövegeiben Gál Andrea elemezte.¹⁶ Konklúziója, hogy olyan szerzők szövegeiben, mint Kós Károly, Makkai Sándor vagy akár P. Gulácsy Irén, voltaképpen maszkulin jellegű diskurzus érvényesül. Ez nem azt jelenti természetesen, hogy ne lennének jelen e fikciós vagy értekező szövegekben devianciák, alternatív kísérletek is akár, inkább azt, hogy minden efféle deviancia bukáshoz vezet.

Archetipikusan rögzített szerepek határozzák meg a családi-nemi metaforarendszert, amely erőteljesen szövi át a két világháború közötti erdélyi irodalmat.

Láthattuk, hogy a két világháború közötti időszakban a meghatározó irodalmi intézményrendszerben, a helikoni íróközösségben nem haladja meg a 6 %-ot a női szerzők jelenléte. Ketten az íróközösség alapítói közül (Gulácsy Irén, Szabó Mária) ráadásul életművük terjedelmesebbik részét Magyarországra áttelepülve bontakoztatják ki, így jelenlétük elhalványul az erdélyi irodalmi emlékezetben. Szentmihályiné Szabó Mária cikkei és művei, mint Kádár Judit rámutat, jobbra a patriarchális társadalmakban körvonalazódott, férfihatalomnak átvetett nőszerepet jeleníti meg modellszerűen, a nőt a férfi „segítőtársává” érő személyként jellemezve.¹⁷ Gulácsy Irén műveiben, mint már jeleztem, Gál Andrea hasonló viszonyokat mutatott ki. Ennél bonyolultabb Berde Mária műveinek nőábrázolása: az ő pozíciója és perspektívája valamelyest a Kaffka Margiténak feleltethető meg az erdélyi regionális kánonban: ő a legnagyobb presztízsű, sokat foglalkoztatott nőíró az erdélyi magyar irodalom két világháború közötti időszakában. Művei a férfi értékrend szelíd korrekciójára irányulnak – rendre rámutatnak például a kettős morális mércére, amely a férfiak, illetve a nők hűtlenségével kapcsolatos (*Romuárd és Andriána, Tüzes kemence, A szent szégyen*). Ugyanakkor valamelyest interiorizált elvárásokról van szó a nőszereplők esetében, nem radikálisan lázadó pozíciókról – a kulcsot inkább magának a problémának a felmutatása, relevánsnak tételezése jelenti, amelyet férfi kritikusok rendre furcsának, irrelevánsnak tételeznek.

Dokumentumértékű még a harmincas évek kolozsvári szellemi életét tekintve Thury Zsuzsa *Barátok és ellenfelek* című önéletrajza.¹⁸ A korszakról szóló egyéb beszámolókhöz képest a Budapesten szocializálódott, de családi szálak révén Kolozsvárhoz is kötődő Thury pontosan ragadja meg a kolozsvári rétegzett társadalom jellegzetességeit, a „független nő” típusa elé gördített akadályokat, az emberi viszonyokra, konkrét helyzetekre összpontosítva a jellemzések során.¹⁹ Bizonyos értelemben Thury a korszak történeti leírásainak vakfoltjait mutatja meg – ahhoz hasonlóan, ahogy korábban Ignác Rózsa, különösen *Anyanyelve magyar* című regényében,²⁰ amely, mint Vallasek Júlia értelmezése rámutat,²¹ egy nemzedéki élmény felmutatásának vágyából, a Romániában szocializálódott generáció élményanyagát a hitelesség igényével elemző igyekezet nyomán született – valamiféle polemikus kiindulóponttal is ugyanakkor, amely mögött az elromantizált vagy egyéb módokon sematikussá tett Erdély-képet nem csupán az interetnikus tapasztalatok sűrű leírása, hanem a többszörösen perifériára szorult női szereplők sorsa is ellensúlyozza.

A két világháború közötti időszakban talán a baloldali mozgalmak környezetében remélhettek a nők szélesebb körű egyenjogúságot. Olyan szerzők műveiben, mint a *Korunk* és a *Brassói Lapok* köréhez egyaránt kötődő, utóbb a holokauszt áldozatává váló Erdélyi Ágnes vagy a korai halála miatt inkább csak posztumusz ismertséggel jutó Nagy Karola a saját döntéseket hozó, munkát vállaló fiatal nő típusa már hangsúlyosan van jelen. Baloldali szimpatizánsként, egy időben Brassai Viktor partnereként van jelen a két világháború közötti erdélyi lapok nyilvánosságában Becski Irén is, aki ifjúkorában avantgárd verseket közöl a húszas évek első felének irodalmi lapjaiban, de karrierjét végül szakmájában, gyermek-ideggyógyásként teljesíti ki.

Valójában a két világháború közötti romániai közeg összességében meglehetősen periférikus szerepeket jelöl ki a női alkotók számára, az ezekben a keretek-

ben létrejövő alkotások és a korabeli közegre vonatkozó reflexiók viszont színvonalas, árnyalt elemzéseket tartalmaznak. Jó kiindulópontot jelenthetnek tehát egy megkonstruálandó női irodalmi hagyományhoz.

A második világháború utáni időszak

■ Mint Kádár Judit rámutat, a második világháborút követően megvalósul a női egyenjogúság a munkához való jog, illetve az oktatáshoz való jog tekintetében. A probléma ebben az időszakban inkább abból adódik, hogy mindeközben a hagyományos, konzervatív családmódellet alapvetően nem változik, ennek következtében pedig a nőkre többszörös teher nehezedik.²² Ebből a szempontból továbbra is érvényes Szilágyi Júlia észrevétele, aki háromszoros kisebbségi identitásként utal saját magyar, zsidó és női státusára Romániában.²³

A publikációkat, társadalmi pozíciókat tekintve látszólag javul a női szerzők helyzete ettől az időszaktól kezdődően, az azonban a tanulmányom elején közölt statisztikai adatok alapján pontosan érzékelhető, hogy egyelőre ez inkább felszíni, mintsem lényegi változás. Az értékrendek, sztereotípiák, elvárások még hosszú évtizedeken keresztül nem változnak, őrzik a patriarchális mintázatokat, és újra és újra felbukkannak a nők szellemi teljesítményét nem-lényegiként, perifériaként minősítő megnyilatkozások – ezekre számos példát közöl az időszak magyarországi közegéből Menyhért Anna könyve,²⁴ illetve én magam is hoztam példákat Hervayról szóló tanulmányomban.²⁵

A nőkre nehezedő plusz terhek következményeiről áttételesen talán épp a férfi-írópárokkal összehasonlítható karrierívek tanúskodhatnak: míg például Varró Ilona, Hervay Gizella vagy Telegdi Magda pályái viszonylag lassú ütemben bontakoznak ki, Varró és Telegdi esetében pedig lényegében el is akadnak, a férjek irodalmi munkássága kifejezetten termékenynek mondható: Székely János, Szilágyi Domokos, Veress Zoltán könyvei lényegesen sűrűbben követik egymást. A létező szocializmus korszaka ebben az értelemben gyakran a kimondatlanul maradt vagy kivételes esetekben mégis a felszínre törő traumák, sérelmek ideje. Varró és Hervay egyaránt kifejezetten analitikusan viszonyulnak párkapcsolati dinamikákhoz, kisközösségi elvárásokhoz, olyan elemeit rögzítve a korszak férfi-nő viszonyainak, amelyeket férfiszervezőknél hiába keresnénk.

Hasonló, perifériaként tett, ambivalens problémaként mutatkozik meg összességében a második világháborús traumák és a holokauszt teljes kérdésköre, ezen belül különösen a női tapasztalatok megjelenítése. A kérdéskörrel való beszéd nem ütközik ugyan konkrét tiltásba, csupán hallgatásba, marginálissá minősítésbe. Mint Tompa Andrea összegzéséből kiderül, az erdélyi holokauszt-irodalom három korszaka közül az első kettőt legnagyobb részben a hallgatás, illetve az újrakiadások hiánya kíséri.²⁶

Traumaelbeszélésként ugyanakkor a rendszerváltást követően jelentősként mutatkozik meg a Polcz Alaine által megjelenített tapasztalatcsomag – elsősorban az *Asszony a fronton* című könyvében,²⁷ de további, sikert arató műveiben is. Polcz Alaine ugyan elsősorban nem az erdélyi irodalmi mező részeként lép színre, de korai szocializációja, megjelenített tapasztalatai, erdélyi kapcsolathálója az erdélyi irodalom részévé is teszik őt, többes affiliációjú szerzőként.

További, megvizsgálandó kérdéskört jelent általában is a „periférikus” műfajok története ebben az időszakban – hiszen maga a memoárműfaj is, amelybe a holokauszt-történetek vagy Polcz Alaine traumaelbeszélései tartoznak, hagyó-

mányosan kívül esik az irodalmi kánonok fősodrán. De esett már szó róla korábban, hogy egyéb periferikusnak tartott műfajok, így a gyermek- és ifjúsági irodalom szövegtörzse, a történelmi regények olykor lektúrnek minősített vonulata vagy bizonyos értelemben akár a színház is hajlamos nehezebben részévé válni az irodalmi emlékezetnek. Olyan szerzők, mint Marton Lili vagy Nagy Borbála szinte kizárólag ilyen műfajokban alkották meg életművüket. A színház az 1970-es években időlegesen, főként Sütő András, Székely János, Páskándi Géza vagy Kocsis István történelmi drámáinak köszönhetően presztízsműfajjává vált ugyan, de az említett szerzők sikerei nem vetültek rá általában is a műfajra, így Földes Mária könyvalakban is kiadott drámái²⁸ hosszabb távon visszhangtalanok maradtak.

A rendszerváltás utáni időszaknak egy több évet átfogó szeletét Pieldner Judit vizsgálta az erdélyi magyar nőszírók szempontjából.²⁹ A 2004–2009 közötti időszakban a következő női szerzők munkáit tárgyalja: Gál Éva Emese, Egyed Emese, László Noémi, Kinde Annamária, Boda Edit, Iancu Laura, Bakó Rozália (Kövi Sára), Pongrácz P. Mária, Kozma Mária, Selyem Zsuzsa. Konklúziója voltaképpen annak a Menyhért Anna-megléltetésnek a változata, amely a női irodalmi hagyományt a művek egymás erőterében való olvasásként és ilyenképpen explicit vagy implicit intertextuális viszonyként közelíti meg. A rendszerváltás utáni szövegtörzset a szerző heterogénként, ugyanakkor potenciálisan egymásra rezonálóként látatja.

A kortárs irodalomban, a pályakezdők esetében kifejezetten jó arányok, jó fogadtatás jellemzik a női szerzők korai műveit. Ezt erősíti egyebek mellett a *Hervay Könyvek* sorozat elindulása, intézményesülése 2020 óta, amelyet ugyancsak Hervay nevéhez kapcsolva irodalmi „klub” indításával is felvállalt a kolozsvári irodalmi közeg. A gesztust a Hervay-művekkel való konkrét dialógus teszi leginkább hitelessé. A *Címtelen föld* című 2020-as költészeti antológia³⁰ szerzői közül például 11 nő, 15 férfi – ez már szimbolikusan is közel áll a paritásos arányhoz. Az erdélyi magyar irodalom *herstory*-ja ugyan még megírásra vár, de a kortárs fejlemények jelzik, hogy most már nem csupán az igény született meg rá, hanem az esély is, hogy a kortárs világban hatást válthasson ki.

■ JEGYZETEK

1. Marosi Ildikó (szerk.): *A Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája*. Kriterion, Buk. 1979. II. 301.
2. Uo. 302–312.
3. Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Kriterion, Buk., 1973.
4. Dávid Gyula – Marosi Péter – Szász János: *A romániai magyar irodalom története. Tankönyv a XII. osztály számára*. Ed. Didactică și Pedagogică, Buc., 1978.
5. Bertha Zoltán – Görömbei András: *A hetvenes évek romániai magyar irodalma*. TIT, Bp., 1983.
6. Vö. Horváth Benji: *Beatcore*. Erdélyi Híradó – FISZ, Kvár-Bp., 2015. 81–83.
7. <http://irokligaja.ro/s/tagjaink/>
8. Tompa Andrea: *Szelid farkas. Kisebbség, irodalom, színház*. Korunk 2019/4. 30.
9. Borgos Anna: *Portrét a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn*. Noran, Bp., 2007.
10. Kádár Judit: *Engedelmes lázadók. Magyar írónők és nőideál-konstrukciók a 20. század első felében*. Jelenkor, Pécs, 2014.
11. Menyhért Anna: *Női irodalmi hagyomány*. Napvilág, Bp., 2013.
12. Földes Györgyi: *Akít „nem látni az erdőben”. Avangárd nőírók nemzetközi és magyar kontextusban*. Balassi, Bp., 2021.
13. Gál Andrea: *Anyánk, apánk s a többiek. Családi, nemi és testi metaforika a transzvilvanizmus szövegeiben*. Látó 2001/12. 88–96.
14. Pieldner Judit: *Variációk női hangra. Erdélyi női szerzők 2004 és 2009 között megjelent köteteiről*. In: Uő: *Az értelmezés ideje*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kvár, 2013. 13–53.
15. Tompa Andrea: *Háromszoros kisebbségben, elfelejtve. Gondolatok a romániai magyar női holokausztirodalom olvasása közben*. Korunk 2021/4. 80–87.
16. Gál Andrea: i. m.
17. Kádár: i. m. 23.

18. Thury Zsuzsa: *Barátok és ellenfelek*. Szépirodalmi, Bp., 1979.
19. Bővebb bemutatását l. Balázs Imre József: *Thury Zsuzsa és az erdélyi magyar irodalom*. Erdélyi Múzeum 2021/3. 1–12.
20. Ignác Rózsa: *Anyanyelve magyar*. Püski Kiadó, Bp., 1990.
21. Vallasek Júlia: *Verbéna, bordásfal és szónoklatok. A kolozsvári Református Leánygimnázium felépítésének és felavatásának története fikcióban és a kortárs sajtóban*. Korunk 2020/2. 111–117.
22. Kádár: i. m. 240–241.
23. Vö. Tompa Andrea: *Háromszoros kisebbségben*. i. m.
24. Menyhért: i. m.
25. Balázs Imre József: *Hervay Gizella és a Canon típusú fénymásoló*. Forrás 1999/9. 65–71.
26. Tompa: i. m.
27. Polcz Alaine: *Asszony a fronton*. Szépirodalmi, Bp., 1991.
28. Földes Mária: *A hetedik, az áruló*. Irodalmi, Buk., 1968.
29. Pieldner Judit: *Variációk női hangra. Erdélyi női szerzők 2004 és 2009 között megjelent köteteiről*. In: *Uő: Az értelmezés ideje*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kvár, 2013. 13–53.
30. *Címtelen föld. Fiatal erdélyi metamerem líra*. Szerk. André Ferenc – Horváth Benji. Hervay Könyvek 1. Erdélyi Híradó Kiadó – FISZ, Kvár–Bp., 2020.

